

تحلیل محتوای کتاب درسی «کارگاه نوآوری و کارآفرینی» پایه یازدهم رشته امور زراعی از نظر توجه به مؤلفه‌های کارآفرینی

سیروس محمودی^{۱*} | محمود شرفی^۲ | حمیدرضا ایمانی فر^۳

۱. استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران، رایانامه: sirous1218@yahoo.com

۲. استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران،

۳. استادیار گروه روانشناسی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله:	این پژوهش با هدف ارزیابی کتاب درسی «کارگاه نوآوری و کارآفرینی» از نظر میزان توجه به مؤلفه‌های کارآفرینی انجام شده است. روش پژوهش توصیفی از نوع تحلیل محتوا بوده است. جامعه آماری پژوهش، کتاب «کارگاه نوآوری و کارآفرینی» پایه یازدهم دوره دوم متوسطه فنی و حرفه‌ای (رشته امور زراعی) بوده است. در این پژوهش با توجه به ماهیت پژوهش، نمونه‌گیری انجام نشده و کل محتوای کتاب مورد بررسی قرار گرفته شده است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، سبانه تحلیل محتوای محقق ساخته بوده که روایی آن با استفاده از نظرات صاحب‌نظران و پایایی آن با استفاده از روش بازآزمایی (۸۹ درصد) به دست آمد. شیوه تحلیل داده‌ها بر اساس روش آنتروپی شانون بوده است. یافته‌های پژوهش نشان داد که در کتاب «کارگاه نوآوری و کارآفرینی» در مجموع ۲۴۴ مرتبه به شاخص‌های کارآفرینی توجه شده است. در این کتاب مؤلفه «اخلاقیت و نوآوری» با ۹۰ فراوانی (۳۷ درصد) بیشترین توجه و به مؤلفه «مسئولیت‌پذیری» با ۵ فراوانی (۲ درصد) کمترین توجه مبذول شده است. از نظر شاخص ضریب اهمیت نیز مؤلفه «توفیق‌طلبی» با ضریب اهمیت ۰/۱۳۸ دارای بیشترین ضریب اهمیت و مؤلفه «ریسک‌پذیری» با ضریب اهمیت ۰/۰۲۷، دارای کمترین ضریب اهمیت بوده‌اند. در میان پودمان‌های کتاب، پودمان «نوآوری و تجاری‌سازی محصول» با ۹۷ فراوانی (۳۹/۷ درصد)، دارای بیشترین فراوانی و پودمان‌های «بازاریابی و فروش» و «ایجاد کسب و کار نوآورانه» هر کدام با ۱۸ فراوانی (۷/۴ درصد)، دارای کمترین فراوانی بوده‌اند. در مجموع در کتاب درسی «کارگاه نوآوری و کارآفرینی»، توجه متعادل و متوازن به مؤلفه‌های کارآفرینی نشده است. پیشنهاد می‌شود مؤلفان کتاب‌های درسی رشته امور زراعی توجه جدی‌تری به مؤلفه‌های کارآفرینی داشته باشند.
واژه‌های کلیدی:	
اخلاقیت	
کارآفرینی	
کتاب کارگاه نوآوری و کارآفرینی	

استناد: محمودی، س.، شرفی، م.، ایمانی فر، ح. ر. (۱۴۰۰). تحلیل محتوای کتاب درسی «کارگاه نوآوری و کارآفرینی» پایه یازدهم رشته امور زراعی از نظر توجه به مؤلفه‌های کارآفرینی. *مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی*، ۸ (۴)، ۱۰۴-۸۹.

DOI: 10.22069/JEAD.2022.19614.1541

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

مقدمه

در عصر حاضر به دلیل نرخ بالای بیکاری در میان جوانان، بیش از هر زمان دیگری به فعالیت‌های کارآفرینی و خلاقانه نیاز است (ایمانی و همکاران، ۱۳۸۸). کارآفرینی را باید یکی از ضروریات عصر جدید دانست، عصری که دربردارنده پیامدهای مهمی همچون فراگیری فناوری‌های نوظهور و تغییر و تحولات سریع در عرصه مبادلات بشری و رقابت شدید در عالم کسب و کار است. در چنین فضایی، کارآفرینی به عنوان یک عامل مهم رشد و توسعه مطرح می‌باشد (Clark, 2004). کارآفرینی فرایندی است که فرد کارآفرین با ایده‌های نو و خلاق و شناسایی فرصت‌های جدید و با بسیج منابع مبادرت به ایجاد کسب و کار و شرکت‌های نو، سازمان‌های جدی و نوآور و رشد یابنده می‌نماید. این امر توأم با پذیرش مخاطره و ریسک است و منجر به معرفی محصول یا خدمات جدیدی به جامعه می‌گردد (Folliard et al., 2018). کارآفرینان از طریق ایجاد مشاغل جدید، پرورش نوآوری در بازارها و تقویت رقابت، رشد اقتصادی و اجتماعی کشورها را تحت تأثیر قرار می‌دهند (Kritikos, 2014).

یکی از انواع مهم کارآفرینی که در سه دهه اخیر، توجه طیف وسیعی از محققان و متخصصان بسیاری از رشته‌های علمی را به خود جلب کرده، کارآفرینی کشاورزی است (Gupta and Gupta, 2015). خشکسالی‌های بی‌سابقه و بحران‌های زیست محیطی و اقتصادی، کشاورزان را با بحران‌های متعددی درگیر نموده است و این مسأله سبب توجه روزافزون پژوهشگران به کارآفرینی کشاورزی شده است (Dias and Rodrigues, 2019). کارآفرینان بخش کشاورزی می‌توانند با بهره‌گیری از روش‌های خلاقانه، تهدیدات و تنگناهای محیطی را به فرصت تبدیل کنند و در شرایط سخت و پیچیده همچون خشکسالی، توسعه

پرشتاب فناوری، جهانی شدن و اقتصاد چند ملیتی، به کشف و بهره‌برداری از فرصت‌های جدید بپردازند (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹). صاحب‌نظران حوزه کشاورزی بر این باورند که کارآفرینی کشاورزی، دارای پتانسیل‌های قابل توجهی برای تقویت توسعه اقتصادی از طریق ایجاد اشتغال مستقیم و غیرمستقیم برای جمعیت محلی و کمک به امنیت غذایی و تغذیه است (Adeyanju and Mburu, 2021).

در چند دهه اخیر در سراسر جهان توجه فزاینده-ای به آموزش کارآفرینی مبذول شده است (Bell and Bell, 2016). آموزش کارآفرینی مقدمه‌ای برای کارآفرینی فراهم می‌کند و هدف آن پرورش و تربیت کارآفرینان آینده، توسعه مهارت‌ها و روحیه کارآفرینی و دانش و مهارت‌های خطر کردن در افراد است (Briga, 2004). بر این اساس نظام‌های آموزشی به شدت بر آموزش کارآفرینی برای ارتقای رشد اقتصادی و اجتماعی جوامع متمرکز شده‌اند (احمدپور داریانی و کریمی، ۱۳۹۹). آموزش کارآفرینی به عنوان ابزاری برای حل بسیاری از مشکلات کنونی همچون نرخ بالای بیکاری جوانان و فقدان ذهنیت و مهارت-های کارآفرینی مطرح می‌باشد (European Commission, 2018). امروزه آموزش کارآفرینی هم در سطح سیاست‌های آموزشی و هم در سطح تحقیقات آموزشی، جایگاه شایسته‌ای را به دست آورده است. آموزش کارآفرینی یکی از فاکتورهای اساسی برای ایجاد یک کشور پیشرفته است که با تحریک استعدادهای افراد سبب رونق اشتغال و رشد اقتصادی جامعه می‌شود (Marchalina, 2019). در واقع، آموزش کارآفرینی، محرکی برای توسعه اقتصادی دورن‌زا و از ویژگی‌های حیاتی اقتصادی‌های توسعه یافته و دانش‌محور است (احمدپور داریانی و کریمی، ۱۳۹۹). این امر سبب شده که بیشتر

بررسی قرار گیرند. بر این اساس در پژوهش حاضر وضعیت مؤلفه‌های کارآفرینی در کتاب درسی «کارگاه نوآفرینی و کارآفرینی» پایه یازدهم دوره دوم متوسطه (رشته امور زراعی) مورد بررسی قرار می‌گیرد.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

کارآفرینی با شخصیت، شرایط اجتماعی، فرهنگی و آموزشی فرد ارتباط دارد. کارآفرینی علاوه بر ایجاد اشتغال، موجب بالا رفتن کیفیت زندگی، توزیع مناسب درآمد، کاهش اضطراب‌های اجتماعی و بهره‌وری از منافع ملی می‌شود (صادقی و ملکی‌نیا، ۱۳۹۰). کارآفرینی، نقشی اساسی در ایجاد شغل و توسعه اقتصادی کشورها ایفا می‌کند (Davey et al., 2016). در واقع، کارآفرینی تسهیل کننده رفاه ملی است (Arafat, 2018) و به‌عنوان یکی از عوامل اصلی، برای پیشرفت کشورها مطرح است (Chiru, et al., 2012). به عقیده دیوی و همکاران (2016) کارآفرینی را می‌توان به عنوان فرایند راه‌اندازی مشاغل جدید و افزایش فرصت‌های شغلی در جامعه تعریف نمود.

در نیم قرن اخیر، صاحب‌نظران بر گسترش فرهنگ کارآفرینی در بخش کشاورزی با هدف کمک به بهبود اقتصاد و توسعه کشاورزی تأکید نموده‌اند (McElwee and Bosworth, 2010). این صاحب‌نظران بر این باورند که برای تحقق توسعه پایدار کشاورزی و مقابله با تغییرات سریع و چالش‌های متعدد در این حوزه (همچون خشکسالی و کم‌آبی)، باید به توسعه و ارتقاء شایستگی‌های کارآفرینانه افراد در این بخش توجه شود (Diaz-Pichardo et al., 2012). تقویت کارآفرینی کشاورزی، به ایجاد اشتغال‌های کشاورزی و غیر کشاورزی، افزایش درآمد و افزایش تقاضا برای کشاورزی محلی و تولیدات غیر کشاورزی منجر خواهد شد. در نتیجه کارآفرینان کشاورزی می‌توانند

کشورهای جهان، سیاست‌های آموزشی خود را در جهت توجه بیشتر به آموزش کارآفرینی تعدیل نموده‌اند (Kakouris and Georgiadis, 2016). بر این اساس، در دو دهه اخیر، کارآفرینی به عنوان یک موضوع علمی، در مدارس و دانشگاه‌ها تدریس شده است (Martin et al., 2013). صاحب‌نظران تأکید می‌کنند که هدف اصلی نظام‌های آموزشی در بیشتر کشورها، القای انگیزه کارآفرینی در میان دانش‌آموزان از طریق آموزش کارآفرینی است. از این رو در سال‌های اخیر تلاش‌های فزاینده‌ای برای ارائه آموزش‌های کارآفرینی در مدارس و هنرستان‌های کشاورزی صورت گرفته است (Fayolle, 2013).

هنوز تحقیقات کافی در زمینه برنامه‌های آموزش کارآفرینی صورت نگرفته است و لازم است که در زمینه نوع، اهداف و نتایج این برنامه‌ها، پژوهش‌های بیشتری صورت گیرد (Hopp et al., 2018). از طرف دیگر، پژوهشگران بر نقش اساسی مدارس دوره متوسطه در توسعه ذهنیت کارآفرینی دانش‌آموزان تأکید نموده‌اند (Shahin et al., 2021). در دوره متوسطه، کتاب‌های درسی به عنوان اصل و اساس برنامه درسی، مورد تأکید معلمان واقع می‌شوند به طوری که غالب فعالیت‌های آموزشی و پرورشی در چارچوب کتاب درسی و محتوای آن انجام می‌شود (یارمحمدیان، ۱۳۹۰). از این نظر محتوای کتاب‌های درسی به جهت نقشی که در تحقق اهداف ایفا می‌کند، از اهمیت خاصی برخوردار است و تحلیل و بررسی این محتوا برای برنامه‌ریزی، تدوین، تغییر و روزآمد کردن نظام آموزشی اهمیتی مضاعف دارد (Nikolse, 2001). از سوی دیگر، تأکید کتاب‌های درسی بر کارآفرینی، درک دانش‌آموزان از کارآفرینی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (Kraaijenbrink, 2010). بر این اساس فیت (۲۰۱۱) تأکید نموده است که نقش کتاب‌های درسی در آموزش کارآفرینی باید به دقت مورد

شاخص‌های زیر به عنوان ویژگی‌های کارآفرینی معرفی شده است.

۱- خلاقیت و نوآوری: خلاقیت شامل ایده‌های جدید در قالب افراد و یا گروه‌ها و نوآوری اجرای موفقیت‌آمیز ایده‌های خلاقانه است (Baucus et al., 2008).

۲- تیم‌کاری: فعالیت‌های موفق کارآفرینی بر مبنای تیمی سازماندهی می‌شود. این تیم‌ها با یکدیگر و با محیط بیرونی به تعامل می‌پردازند و با مشتریان و همکاران ارتباط برقرار می‌کنند.

۳- آینده‌نگری: کارآفرینان تصور و دیدگاهی از آینده خود دارند و می‌دانند به کجا می‌خواهند بروند، این دیدگاه برنامه‌های کوتاه مدت و بلند مدت را در جهت رسیدن به هدف هماهنگ می‌کند (ذبیحی و مقدسی، ۱۳۹۳).

۴- خودباوری: خودباوری تأثیر انتظار خود شخص از توانایی‌های خویش است. خودباوری از برنامه ریزی، تجربه و دانش کارآفرین نشأت می‌گیرد. کارآفرینان خودباور قادرند بدون صرف نظر از دیدگاه و نظر خود، به سخنان دیگران گوش فرا دهند (احمدپور داریانی و مقیمی، ۱۳۹۸).

۵- عزت نفس: عزت نفس به عنوان میزان ارزشمندی، احترام، شایستگی، شناخت شأن و برخورداری از رضایت و خشنودی درونی تعریف شده است (فرمهینی فراهانی، ۱۳۸۷). کورمان (۲۰۱۴) از عزت نفس به عنوان یکی از ویژگی‌های مهم کارآفرینان یاد نموده‌اند.

۶- تفکر انتقادی: تفکر انتقادی به معنای فرآیند تفکر دقیق پیرامون یک موضوع یا ایده بدون دنباله‌روی از احساسات یا تاثیرپذیری از عقاید قبلی است. تفکر انتقادی فرآیندی تحلیلی است که به فرد کمک می‌کند تا در جریان یک مسئله شیوه‌ای مؤثر و سازماندهی شده قرار گیرد و درباره‌ی آن مشکل

با شناخت درست از فرصت‌ها و بهره‌گیری از سرمایه‌های راکد، امکاناتی را فراهم آورند و با سازماندهی و مدیریت منابع، ایده‌های خود را عملی سازند (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹). به عقیده رویستر (۲۰۰۳) بیکاری، کم‌کاری و بیکاری پنهان، از مشکلات اساسی بخش کشاورزی کشورهای در حال توسعه به شمار می‌رود، لذا یکی از راهکارهای اساسی جهت رفع این مشکل، توسعه کارآفرینی در حوزه کشاورزی است. کارآفرینی در کشاورزی، با افزایش اشتغال، کاهش فقر و کاهش مهاجرت به شهر، عامل مهمی برای توسعه اقتصادی است (Sohns and Diez, 2017).

پینداد و سانچز (۲۰۱۷) کارآفرینی کشاورزی را به عنوان تصمیم افراد برای راه‌اندازی یک کسب و کار کشاورزی جدید تعریف می‌کنند. کارآفرین کشاورزی با در نظر گرفتن منابع و محدودیت‌های محیطی و با بهره‌گیری از تجارب خود و دیگران و آینده‌نگری و یادگیری متناسب با شرایط محیطی، به شناسایی، ارزیابی و بهره‌برداری از فرصت‌های اقتصادی مبادرت می‌ورزد (Kayne, 2002).

بین آموزش کارآفرینی و گرایش فارغ التحصیلان به کارآفرینی رابطه بسیار معناداری وجود دارد (Fayolle and Gailly, 2015). در این رابطه پژوهشگران چنین استدلال کرده‌اند که آموزش کارآفرینی می‌تواند بر تفکر، عملکرد و ذهنیت کارآفرینی دانش‌آموزان تأثیر بگذارد (Davey et al., 2016). علاوه بر این، آشنایی کودکان و نوجوانان با مؤلفه‌های کارآفرینی به عنوان یک عامل کلیدی برای ایجاد علاقه مداوم به کارآفرینی در بزرگسالی مورد تأکید صاحب‌نظران واقع شده است (Nguyen et al., 2019). در این پژوهش، پس از مطالعه و بررسی منابع گوناگون کارآفرینی و تأیید متخصصان کارآفرینی،

میزان توجه به مفاهیم کارآفرینی» نشان داد که در کتاب کارو فناوری پایه نهم، مفهوم خلاقیت دارای بیشترین ضریب اهمیت بوده و مؤلفه «تحمل ابهام» دارای کمترین ضریب اهمیت بوده است. آقا محمدی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «توسعه ویژگی‌های شخصیتی کارآفرین: تحلیل محتوای کتاب «کارگاه کارآفرینی و تولید» دوره متوسطه نظری از نظر میزان انعکاس ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینی» نشان داد که در کتاب درسی ذکر شده به مؤلفه خلاقیت بیشترین توجه و به مؤلفه استقلال‌طلبی کمترین توجه شده است. احمدی و فضائلی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های آموزش حرفه و فن دوره راهنمایی بر اساس شاخص‌های کارآفرینی» نشان دادند که در کتاب‌های ذکر شده به مؤلفه خلاقیت و نوآوری بیشترین توجه و به مؤلفه تحمل ابهام کمترین توجه مبذول شده است. سبحانی‌نژاد و مقدم (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «تبیین ابعاد و مؤلفه‌های نگرش جامع کارآفرینی و تحلیل آن در محتوای کتب درسی عمومی و تکمیل مهارت متوسطه کار دانش» نشان دادند که در کتاب‌های عمومی، بیشترین میزان توجه به مؤلفه‌های نگرش جامع کارآفرینی، در کتاب دین و زندگی (۱) و کم‌ترین میزان توجه نیز به بعد شناختی نگرش جامع کارآفرینی بوده است. میرزاییان کلواری و شریفی (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «بررسی و مقایسه مؤلفه‌های کارآفرینی در بین دانش‌آموزان سال آخر مدارس متوسطه و هنرستان شهرستان دلفان» نشان دادند که دانش‌آموزان شاخه‌های حرفه‌ای و نظری از لحاظ مؤلفه‌های کارآفرینی ریسک‌پذیری، استقلال‌طلبی، تیم‌کاری و آینده‌نگری با هم تفاوت معناداری دارند ولی در مؤلفه‌های خلاقیت، کنترل درونی و تحمل ابهام تفاوت معناداری نداشتند. یوسفی و سعیدیان (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «تحلیل

فکر کند. تفکر انتقادی یکی از متغیرهای پیش‌بینی کننده کارآفرینی است (Ricketts, 2005).

۷- مثبت‌اندیشی: مثبت فکر کردن و مثبت اندیش بودن در کار و شغل اهمیت زیادی دارد. دید مثبت کارآفرینان به فعالیت‌ها و وظایفی که در کار انجام می‌دهند، باعث می‌شود که در مقابله با چالش‌ها و مشکلات در کار نیز بهتر و با برنامه‌ریزی بیشتر مقابله نمایند (ذبیحی و مقدسی، ۱۳۹۳).

۸- کنترل درونی: نسبت دادن موفقیت‌ها و شکست‌ها به مهارت‌ها، رفتارها و ویژگی‌های خود، به عکس افراد دارای کنترل بیرونی، موفقیت‌ها و شکست‌های خود را به عوامل بیرونی مانند شانس، نسبت می‌دهند (Arsalan et al., 2009).

۹- تحمل ابهام: پذیرفتن عدم قطعیت به عنوان بخشی از زندگی و توانایی ادامه حیات با دانش ناقص است (سلجوقی، ۱۳۹۰).

۱۰- توفیق‌طلبی: تمایل به انجام کار در استانداردهای عالی برای پیروز شده بر رقیبان (سعیدی‌کیا، ۱۳۹۱).

۱۱- مسئولیت‌پذیری: با عزم و اراده فائق آمدن بر موانع و جبران ضعف خود (پایدار و همکاران، ۱۳۸۷).

۱۲- ریسک‌پذیری: پذیرش مخاطره‌های معتدل که می‌تواند از طریق مهارت‌های شخصی مهار شوند (احمدپور داریانی، ۱۳۹۱).

۱۳- سخت‌کوشی: پافشاری و مقاومت بر برای انجام کار و رسیدن به موفقیت (آقایی و زارع‌نیا، ۱۳۹۰).

در حوزه بررسی کتاب‌های درسی از نظر توجه به مؤلفه‌های کارآفرینی پژوهش‌های متعددی انجام شده است. جعفری هرنندی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «ارزیابی محتوای کتاب کار و فناوری پایه نهم از نظر

به داده‌های مورد مطالعه، به تدریج آنها را خلاصه می‌کند تا در نهایت به اصلی‌ترین مفاهیم و مضامین مرتبط با موضوع تحقیق دست پیدا کند (Thomas, 2006). واحد تحلیل در این پژوهش مضمون است. جامعه آماری پژوهش، کلیه فصل‌های کتاب «کارگاه نوآوری و کارآفرینی» پایه یازدهم رشته امور زراعی می‌باشد. در این پژوهش به دلیل محدودیت جامعه آماری، نمونه‌گیری انجام نشد و همه فصل‌های کتاب بررسی گردید. برای بررسی و تحلیل محتوای کتاب، از فهرست واریسی تحلیل محتوا، استفاده شده است. برای تعیین روایی فهرست واریسی تحلیل محتوا، از روش روایی صوری، محتوایی و نظر متخصصان استفاده شده است. به این ترتیب که فرم اولیه تحلیل محتوا از لحاظ توجه به مؤلفه‌های مورد بحث در اختیار پنج نفر از صاحب‌نظران این حوزه (صاحب‌نظران و اساتید حوزه کارآفرینی) برای تغییر و اصلاح قرار گرفت (مؤلفه‌های کارآفرینی و مصادیق این مؤلفه‌ها در جدول ۱، قابل مشاهده می‌باشد). برای تأمین پایایی ابزار اندازه‌گیری از تکنیک اجرای مجدد استفاده شد. بدین صورت که فرم تحلیل محتوا به طور هم‌زمان و مجزا در اختیار تحلیل‌گر محتوای متخصص دیگری قرار گرفت که به طور مجزا چند فصل از کتاب را تحلیل نمایند. ضریب همبستگی داده‌های حاصل از تحلیل‌های انجام شده هم‌زمان توسط پژوهشگر اصلی و متخصص مذکور مورد محاسبه قرار گرفت و ضریب همبستگی بدست آمده ۸۹ درصد به دست آمد. در این پژوهش، نتایج با روش آنتروپی شانون^۱ که برگرفته از تئوری سیستم‌ها است، پردازش شده‌اند. در این روش، تحلیل داده‌ها بسیار قوی‌تر و معتبرتر انجام خواهد شد. در نظریه سیستم‌ها، «آنتروپی» شاخصی است برای اندازه‌گیری عدم اطمینان که با یک توزیع احتمال بیان می‌شود

محتوای کتاب کار «تفکر و پژوهش» پایه ششم ابتدایی بر اساس شاخص‌های کارآفرینی» به این نتیجه رسیدند که در کتاب کار «تفکر و پژوهش» به شاخص‌های کارآفرینی توجه کافی نشده است. دنانیو و همکاران (۲۰۱۵) در پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل تأثیر گذار بر قصد کارآفرینی دانش‌آموزان» نشان دادند که آموزش‌های ارائه شده به دانش‌آموزان در زمینه کارآفرینی، بر قصد و نیت کارآفرینی دانش‌آموزان مؤثر است. دیوی و همکاران (۲۰۱۱) در پژوهشی با عنوان «ادراکات کارآفرینی و اهداف شغلی دانش‌آموزان»، نشان دادند که آموزش کارآفرینی به دانش‌آموزان، سبب می‌شود که آنها در آینده کارآفرینان موفق‌تری شوند و نگرش مثبت نسبت به کارآفرینی در آنها شکل بگیرد.

بررسی پژوهش‌های انجام شده در این حوزه، نشان می‌دهد که در این پژوهش‌ها به هفت مورد از شاخص‌های کارآفرینی توجه شده است و به سایر شاخص‌های مهم همچون تیم‌کاری، آینده‌نگری، خودباوری، عزت نفس، مثبت‌اندیشی و خوش‌بینی توجهی نشده است. از سوی دیگر، بررسی پژوهش‌های انجام شده در زمینه کارآفرینی نشان می‌دهد که تا کنون در زمینه بررسی وضعیت مؤلفه‌های کارآفرینی در کتاب «کارگاه نوآوری و کارآفرینی» پژوهشی انجام نشده است و پژوهش حاضر می‌تواند در رفع خلأهای پژوهشی و تربیتی در این زمینه مؤثر باشد.

روش پژوهش

در این پژوهش از روش تحلیل محتوای کمی با رویکرد استقرایی استفاده شده است. کرلینجر تحلیل محتوای کمی را روشی پژوهشی برای توصیف عینی، منظم و کمی متغیرها دانسته است (بیابانگرد، ۱۳۹۵). در رویکرد استقرایی تحلیل محتوا، پژوهشگر با رجوع

1.Shannon

ستون‌های مربوطه قرار داده شد. برای این منظور از رابطه (۲) استفاده شد:

$$\sum_{i=1}^m [P_{ij} L_n P_{ij}] (j = 1, 2, \dots, n) \quad \text{رابطه (۲)}$$

$$K = \frac{1}{L_n m}$$

هنجارشده ماتریس $P = (n, \dots, 1, 2), j =$ لگاریتم

نپری $L_n =$ شماره پاسخگو $i =$

شماره مقوله $j =$ تعداد پاسخگو $m =$

مرحله سوم: با استفاده از بار اطلاعاتی مقوله، ضریب

اهمیت هر یک از مقوله‌ها محاسبه شد. هر مقوله‌ای که

بار اطلاعاتی بیشتری داشته باشد، از درجه اهمیت

(W_j) بیشتری برخوردار است. برای محاسبه ضریب

اهمیت از رابطه (۳) استفاده شد:

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^n E_j} \quad \text{رابطه (۳)}$$

درجه اهمیت $W_j =$ بار اطلاعاتی هر مقوله $E_j =$ تعداد

مقوله‌ها $n =$ شماره مقوله $j =$

(آذر، ۱۳۸۰). بر اساس این روش که به مدل جبرانی

مشهور می‌باشد. داده‌های تحلیل محتوا با استفاده از

شاخص‌های توصیفی در فرایند تحلیلی آنتروپی شانون

بررسی شد. ابتدا فراوانی مؤلفه‌ها استخراج و در جدول

مربوط درج شد. سپس داده‌های پژوهش در فرایند

تحلیلی آنتروپی شانون (بهنجار کردن داده‌های جدول

فراوانی، محاسبه بار اطلاعاتی مقوله‌ها و به‌دست

آوردن ضریب اهمیت آنها) تجزیه و تحلیل و توصیف

شدند که در ادامه به توضیح مراحل سه‌گانه آن

پرداخته می‌شود (آذر، ۱۳۸۰).

مرحله اول: ماتریس فراوانی‌های جدول فراوانی بهنجار

می‌شوند. برای این کار از این رابطه (۱) استفاده شد:

رابطه (۱)

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{i=1}^m F_{ij}} (i = 1, 2, \dots, m, j = 1, 2, \dots, n)$$

هنجارشده ماتریس فراوانی $P =$ فراوانی مقوله $F =$

شماره پاسخگو $i =$ شماره مقوله $j =$ تعداد پاسخگو $m =$

مرحله دوم: بار اطلاعاتی هر مقوله محاسبه و در

جدول ۱- مؤلفه‌های کارآفرینی و مصادیق

مصادیق	مؤلفه‌های کارآفرینی
تیم، متشکل از افرادی با مهارت‌ها، دانش و تجربیات گوناگون است که متکی به یکدیگرند و دارای تعهدی دسته جمعی در رسیدن به اهداف تیم هستند. درجه اعتماد، اطمینان، تعهد، انسجام و هماهنگی یک تیم بیشتر از یک گروه است (درس کارگاه نوآوری و کارآفرینی، ص ۸۱).	تیم‌کاری
با نگاه به چشم‌انداز آینده به بهبود کار فکر کنیم (درس کارگاه نوآوری و کارآفرینی، ص ۵۲).	آینده‌نگری
پایه اصلی خودباوری در خلاقیت، اعتقاد به توانمندی‌هایمان برای ایجاد تغییر در جهان پیرامون است، به معنی اینکه بپذیرید قادرید هر آنچه عزم کنید، انجام دهید (درس کارگاه نوآوری و کارآفرینی، ص ۴۸).	خودباوری
موفقیت، نوآوری یا کارآفرینی بدون حس بالایی از عزت نفس نمی‌تواند به شک‌های درونی در شروع یک کار جدید غلبه کند (درس کارگاه نوآوری و کارآفرینی، ص ۵۰).	عزت نفس
فردی که انتقادی می‌اندیشد قادر است پرسش‌های مناسب بپرسد و اطلاعات مربوط را جمع‌آوری کند سپس با خلاقیت، آنها را دسته‌بندی کرده و با منطق استدلال کند و در پایان به یک نتیجه قابل اطمینان درباره مسئله برسد (درس کارگاه نوآوری و کارآفرینی، ص ۱۶).	تفکر انتقادی
مثبت‌اندیشی، ترکیبی از باورها و هیجان‌هایی که شخص را پیشاپیش آماده می‌کند تا به دیگران، اشیاء و گروه‌های مختلف به شیوه مثبت نگاه کند (درس کارگاه نوآوری و کارآفرینی، ص ۴۸).	مثبت اندیشی
گاهی کارآفرینان و صاحبان کسب و کار، با پیشتازی در بازار و فناوری، خودشان مسئله‌های ابداعی و جدیدی را طرح می‌کنند (درس کارگاه نوآوری و کارآفرینی، ص ۵).	توفیق طلبی
در عمل اقتصادی یک کارآفرین با سرمایه‌گذاری در عرصه‌های کمتر شناخته شده بر آن است که به تولید و ثروت بیشتری دست یابد، در حالی که احتمال شکست برای او وجود دارد. ولی کارآفرین با سنجش میزان موفقیت نسبت به شکست،	ریسک‌پذیری

مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی، دوره ۸، شماره ۴، ۱۴۰۰

مسئولیت‌پذیر	اقدام کرده و در آن عرصه سرمایه‌گذاری می‌کند (درس کارگاه نوآوری و کارآفرینی، ص ۴۳). محمد با راه‌اندازی یک بازار آنلاین زعفران سعی در افزایش درآمد زعفران کاران از طریق فروش مستقیم کرده است. از طرف دیگر این کسب و کار دغدغه بزرگ‌تری را دنبال می‌کند: احیای قنات‌ها و نجات آب (درس کارگاه نوآوری و کارآفرینی، ص ۱۵۴).
سخت‌کوشی	هرگز دست از تلاش برای رسیدن به جایی که می‌خواهید برنیدارید (درس کارگاه نوآوری و کارآفرینی، ص ۳).
کنترل درونی	برای بهره‌برداری از فرصت‌ها باید از منابع درونی و بیرونی‌تان آگاه باشید (درس کارگاه نوآوری و کارآفرینی، ص ۵۸).
خلاقیت و نوآوری	مسئله‌ها سبب می‌شوند نوآوری افراد و شرکت‌ها بیشتر شود (درس کارگاه نوآوری و کارآفرینی، ص ۳).
تحمل ابهام	کارآفرینان بدون این که احساس تهدید یا ناراحتی کنند، قادرند به طور اثربخش با شرایط و اطلاعات مبهم، ناقص، غیرقطعی، سازمان نیافته و غیرشفاف روبه‌رو شوند و ضمن رفع ابهامات، آنها را به نفع خود تغییر دهند (درس کارگاه نوآوری و کارآفرینی، ص ۸۴).

یافته‌های پژوهش

در این بخش یافته‌های پژوهش بر مبنای سؤالات پژوهش بیان می‌گردد.

الف: وضعیت مؤلفه‌های کارآفرینی در کتاب درسی «کارگاه نوآفرینی و کارآفرینی»: مطابق با جدول (۲)، در کتاب درسی «کارگاه نوآفرینی و کارآفرینی»، در مجموع ۲۴۴ مرتبه به شاخص‌های کارآفرینی توجه شده است. در این کتاب به ترتیب به مؤلفه‌های «خلاقیت و نوآوری»، با ۹۰ فراوانی (۳۷ درصد)، «توفیق طلبی» با ۳۲ فراوانی (۱۳ درصد)، «تیم‌کاری»

با ۱۸ فراوانی (۷/۴ درصد)، «سخت‌کوشی» با ۱۷ فراوانی (۷ درصد)، «ریسک‌پذیری» با ۱۶ فراوانی (۶/۵ درصد)، «آینده‌نگری» با ۱۵ فراوانی (۶ درصد)، «خودباوری» با ۱۲ فراوانی (۵ درصد)، «کنترل درونی» با ۱۰ فراوانی (۴ درصد) بیشترین توجه و به مؤلفه‌های «تفکر انتقادی» با ۹ فراوانی (۳/۷ درصد)، «تحمل ابهام» و «عزت نفس» هر کدام با ۷ فراوانی (۳ درصد)، «مثبت‌اندیشی» با ۶ فراوانی (۲/۵ درصد)، مسئولیت‌پذیری با ۵ فراوانی (۲ درصد) توجه کمتری شده است.

جدول ۲- فراوانی شاخص‌های کارآفرینی در کتاب درسی «کارگاه نوآفرینی و کارآفرینی»

پودمان‌ها	مؤلفه‌ها	توفیق طلبی	ریسک‌پذیری	مسئولیت‌پذیری	سخت‌کوشی	خلاقیت و نوآوری	تحمل ابهام	تیم‌کاری	آینده‌نگری	کنترل درونی	خودباوری	عزت نفس	مثبت‌اندیشی	تفکر انتقادی
پودمان ۱: حل خلاقانه مسأله‌ها	۱	۰	۰	۰	۱	۵۳	۴	۱	۳	۰	۰	۰	۱	۸
پودمان ۲: نوآوری و تجاری سازی محصول	۸	۱۵	۲	۱۰	۲۱	۱	۱	۱	۹	۷	۱۱	۶	۵	۱
پودمان ۳: طراحی کسب و کار	۶	۱	۰	۵	۵	۲	۲	۱۶	۱	۳	۰	۰	۰	۰
پودمان ۴: بازاریابی و فروش	۱۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۰
پودمان ۵: ایجاد کسب و کار نوآورانه	۱	۰	۳	۱	۱۱	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۰	۰
مجموع	۳۲	۱۶	۵	۱۷	۹۰	۷	۷	۱۸	۱۵	۱۰	۱۲	۷	۶	۹
درصد	۱۳	۶/۵	۲	۷	۳۷	۳	۳	۷/۴	۶	۴	۵	۳	۲/۵	۳/۷

حاصل پرداخته شد که نتایج آن در جدول ۳، گزارش شده است.

در ادامه جهت پی بردن به بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت داده‌های حاصل، با استفاده از فرمول مرحله اول روش آنتروپی شانون به بهنجار کردن داده‌های

جدول ۳- داده‌های بهنجار شده مؤلفه‌های کارآفرینی در کتاب درسی «کارگاه نوآوری و کارآفرینی»

مؤلفه‌ها	تفویق طلبی	ریسک‌پذیری	مسئولیت‌پذیری	سخن‌گوشی	خلاقیت و نوآوری	تحمل ابهام	تیم‌کاری	آینده‌نگری	کنترل درونی	خود باوری	عزت نفس	مثبت اندیشی	تفکر انتقادی
پودمان ۱: حل خلاقانه مسأله‌ها	۰/۳۱	۰	۰	۰/۵۹	۰/۵۹	۰/۵۷	۰/۰۵	۰/۲	۰	۰	۰	۰/۱۷	۰/۸۹
پودمان ۲: نوآوری و تجاری سازی محصول	۰/۲۵	۰/۹۳۷	۰/۴	۰/۵۹	۰/۳۳	۰/۱۴	۰/۰۵	۰/۶	۰/۷	۰/۹	۰/۸۵	۰/۸۳	۰/۸۱
پودمان ۳: طراحی کسب و کار	۰/۸۸۷	۰/۰۶۲	۰	۰/۴۹	۰/۰۵	۰/۲۸	۰/۸۸	۰/۰۷	۰/۳	۰	۰	۰	۰
پودمان ۴: بازاریابی و فروش	۰/۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰/۰۷	۰	۰	۰/۸۴	۰	۰
پودمان ۵: ایجاد کسب و کار نوآورانه	۰/۳۱	۰	۰/۶	۰/۵۸	۰/۱۲	۰	۰	۰/۰۷	۰	۰/۸	۰	۰	۰

(Ej) هر یک از مؤلفه‌ها محاسبه شد که در جدول (۴) گزارش شده است.

پس از نرمال سازی داده‌ها، با استفاده از فرمول مرحله دوم روش آنتروپی شانون، مقدار بار اطلاعاتی

جدول ۴- مقدار بار اطلاعاتی مؤلفه‌های کارآفرینی در کتاب درسی «کارگاه نوآوری و کارآفرینی»

مؤلفه‌ها	تفویق طلبی	ریسک‌پذیری	مسئولیت‌پذیری	سخن‌گوشی	خلاقیت و نوآوری	تحمل ابهام	تیم‌کاری	آینده‌نگری	کنترل درونی	خود باوری	عزت نفس	مثبت اندیشی	تفکر انتقادی
بار اطلاعاتی (Ej)	۰/۷۶	۰/۱۵	۰/۴۲	۰/۶۳	۰/۶۶	۰/۵۹	۰/۲۷	۰/۷۳	۰/۳۸	۰/۱۸	۰/۲۵	۰/۲۸	۰/۲۲

مشاهده است. هر مؤلفه‌ای که بار اطلاعاتی بیشتری داشته باشد، ضریب اهمیت بیشتری خواهد داشت.

در مرحله پایانی، ضریب اهمیت (Wj) مؤلفه‌های کارآفرینی با استفاده از فرمول مرحله سوم روش آنتروپی شانون محاسبه گردید که در جدول (۵) قابل

جدول ۵- مقدار ضریب اهمیت مؤلفه‌های کارآفرینی در کتاب درسی «کارگاه نوآوری و کارآفرینی»

مؤلفه	تفویق طلبی	ریسک‌پذیری	مسئولیت‌پذیری	سخن‌گوشی	خلاقیت و نوآوری	تحمل ابهام	تیم‌کاری	آینده‌نگری	کنترل درونی	خود باوری	عزت نفس	مثبت اندیشی	تفکر انتقادی
ضریب اهمیت (Wj)	۰/۱۳۸	۰/۰۲۷	۰/۰۷۶	۰/۱۱۴	۰/۱۱۹	۰/۱۰۷	۰/۰۴۹	۰/۱۳۲	۰/۰۶۹	۰/۰۳۳	۰/۰۴۵	۰/۰۵۱	۰/۰۴۰

ب: وضعیت پودمان‌های کتاب درسی «کارگاه نوآفرینی و کارآفرینی» در خصوص توجه به مؤلفه‌های کارآفرینی مطابق با جدول ۶، در میان پودمان‌های کتاب درسی «کارگاه نوآفرینی و کارآفرینی» به ترتیب پودمان‌های «نوآوری و تجاری‌سازی محصول» با ۹۷ فراوانی (۳۹/۷ درصد)، پودمان «حل خلاقانه مسأله‌ها» با ۷۲ فراوانی (۲۹/۵ درصد) دارای بیشترین فراوانی و پودمان‌های «طراحی کسب و کار» با ۳۹ فراوانی (۱۶ درصد) و پودمان‌های «بازاریابی و فروش» و «ایجاد کسب و کار نوآورانه» هر کدام با ۱۸ فراوانی، دارای کمترین فراوانی بوده‌اند.

مطابق با جدول ۵، به ترتیب مؤلفه‌های «توفیق طلبی» با ضریب اهمیت ۰/۱۳۸، «آینده‌نگری» با ضریب اهمیت ۰/۱۳۲، «خلاقیت و نوآوری» با ضریب اهمیت ۰/۱۱۹ و «سخت کوشی» با ضریب اهمیت ۰/۱۱۴ دارای بیشترین ضریب اهمیت و مؤلفه‌های «مسئولیت‌پذیری» با ضریب اهمیت ۰/۰۷۶، «کنترل درونی» با ضریب اهمیت ۰/۰۶۹، «مثبت اندیشی» با ضریب اهمیت ۰/۰۵۱، «عزت نفس» با ضریب اهمیت ۰/۰۴۵، «تفکر انتقادی» با ضریب اهمیت ۰/۰۴۰، «خودباوری» با ضریب اهمیت ۰/۰۳۳، «ریسک‌پذیری» با ضریب اهمیت ۰/۰۲۷، دارای کمترین ضریب اهمیت بوده‌اند.

جدول ۶- فراوانی شاخص‌های کارآفرینی در پودمان‌های کتاب درسی «کارگاه نوآفرینی و کارآفرینی»

پودمان ۵: ایجاد کسب و کار نوآورانه	پودمان ۴: بازاریابی و فروش	پودمان ۳: طراحی کسب و کار	پودمان ۲: نوآوری و تجاری سازی محصول	پودمان ۱: حل خلاقانه مسأله‌ها	مؤلفه‌ها
۱	۱۶	۶	۸	۱	توفیق طلبی
۰	۰	۱	۱۵	۰	ریسک‌پذیری
۳	۰	۰	۲	۰	مسئولیت‌پذیری
۱	۰	۵	۱۰	۱	سخت کوشی
۱۱	۰	۵	۲۱	۵۳	خلاقیت و نوآوری
۰	۰	۲	۱	۴	تحمل ابهام
۰	۰	۱۶	۱	۱	تیم‌کاری
۱	۱	۱	۹	۳	آینده‌نگری
۰	۰	۳	۷	۰	کنترل درونی
۱	۰	۰	۱۱	۰	خودباوری
۰	۱	۰	۶	۰	عزت نفس
۰	۰	۰	۵	۱	مثبت اندیشی
۰	۰	۰	۱	۸	تفکر انتقادی
۱۸	۱۸	۳۹	۹۷	۷۲	مجموع
۷,۴	۷,۴	۱۶	۳۹,۷	۲۹,۵	درصد

حاصل پرداخته شد که نتایج آن در جدول ۷، گزارش شده است.

در ادامه جهت پی بردن به بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت داده‌های حاصل، با استفاده از فرمول مرحله اول روش آنتروپی شانون به بهنجار کردن داده‌های

جدول ۷- داده‌های بهنجار شده مؤلفه‌های کارآفرینی در پودمان‌های کتاب «کارگاه نوآوری و کارآفرینی»

پودمان ۵: ایجاد کسب و کار نوآورانه	پودمان ۴: بازاریابی و فروش	پودمان ۳: طراحی کسب و کار	پودمان ۲: نوآوری و تجاری سازی محصول	پودمان ۱: حل خلاقانه مسأله‌ها	مؤلفه‌ها / پودمان‌ها
۰/۰۶	۰/۸۸	۰/۱۵	۰/۰۸۲	۰/۰۱۴	توفیق طلبی
۰	۰	۰/۰۲	۰/۱۵	۰	ریسک‌پذیری
۰/۱۷	۰	۰	۰/۰۲	۰	مسئولیت‌پذیری
۰/۰۶	۰	۰/۱۳	۰/۱۰	۰/۰۱۴	سخت‌کوشی
۰/۶۱	۰	۰/۱۳	۰/۲۱	۰/۷۳	خلاقیت و نوآوری
۰	۰	۰/۰۵	۰/۰۱	۰/۰۶	تحمل ابهام
۰	۰	۰/۴۱	۰/۰۱	۰/۰۱۴	تیم‌کاری
۰/۰۵	۰/۰۵	۰/۰۲	۰/۰۹	۰/۰۴	آینده‌نگری
۰	۰	۰/۰۷	۰/۰۷	۰	کنترل درونی
۰/۰۵	۰	۰	۰/۱۱	۰	خودباوری
۰	۰/۰۵	۰	۰/۰۶	۰	عزت نفس
۰	۰	۰	۰/۰۵	۰/۰۱	مثبت‌اندیشی
۰	۰	۰	۰/۰۱	۰/۱۱	تفکر انتقادی

(Ej) هر یک از مؤلفه‌ها محاسبه شد که در جدول (۸) گزارش شده است.

پس از نرمال‌سازی داده‌ها، با استفاده از فرمول مرحله دوم روش آنتروپی شانون، مقدار بار اطلاعاتی

جدول ۸- مقدار بار اطلاعاتی مؤلفه‌های کارآفرینی در کتاب درسی «کارگاه نوآوری و کارآفرینی»

پودمان ۵: ایجاد کسب و کار نوآورانه	پودمان ۴: بازاریابی و فروش	پودمان ۳: طراحی کسب و کار	پودمان ۲: نوآوری و تجاری سازی محصول	پودمان ۱: حل خلاقانه مسأله‌ها	پودمان‌ها / بار اطلاعاتی (Ej)
۰/۴۸۴	۰/۱۶۶	۰/۶۷۰	۰/۸۸۰	۰/۳۹۰	

آنتروپی شانون محاسبه گردید که در جدول شماره (۹) قابل مشاهده است.

در مرحله پایانی، ضریب اهمیت (Wj) مؤلفه‌های کارآفرینی با استفاده از فرمول مرحله سوم روش

جدول ۹- مقدار ضریب اهمیت مؤلفه‌های کارآفرینی در پودمان‌های کتاب «کارگاه نوآوری و کارآفرینی»

پودمان ۵: ایجاد کسب و کار نوآورانه	پودمان ۴: بازاریابی و فروش	پودمان ۳: طراحی کسب و کار	پودمان ۲: نوآوری و تجاری سازی محصول	پودمان ۱: حل خلاقانه مسأله‌ها	پودمان‌ها / ضریب اهمیت (Wj)
۰/۱۸۷	۰/۰۶۴	۰/۲۵۹	۰/۳۳۹	۰/۱۵۱	

۰/۲۵۹ دارای بیشترین ضریب اهمیت و پودمان‌های «ایجاد کسب و کارهای نوآورانه» با ضریب اهمیت ۰/۱۸۷، «حل خلاقانه مسأله‌ها» با ضریب اهمیت

مطابق با جدول (۹)، به ترتیب پودمان‌های «نوآوری و تجاری‌سازی محصول» با ضریب اهمیت ۰/۳۳۹، «طراحی کسب و کار» با ضریب اهمیت

۰/۱۵۱ و «بازاریابی و فروش» با ضریب اهمیت ۰/۰۶۴ دارای کمترین ضریب اهمیت بوده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

کارآفرینی یک طرز فکر و بینش است که فعالیت‌های آموزشی در مدارس و هنرستان‌ها به شدت در پرورش آن مؤثر است. برنامه‌های آموزش کارآفرینی باعث افزایش آگاهی از کارآفرینی و پرورش نگرش، ذهنیت، رفتار و قصد کارآفرینی در بین جوانان می‌شود. این برنامه‌ها به عنوان یکی از راهبردهای اساسی برای مقابله با چالش‌های کنونی جوامع مطرح می‌باشد. با توجه به مطالب مذکور، هدف پژوهش حاضر، بررسی وضعیت شاخص‌های کارآفرینی در کتاب درسی «کارگاه نوآفرینی و کارآفرینی» پایه یازدهم دوره دوم متوسطه (رشته امور زراعی) بوده است. یافته‌های پژوهش نشان داد که در مجموع در کتاب «کارگاه نوآفرینی و کارآفرینی»، ۲۴۴ مرتبه به شاخص‌های کارآفرینی اشاره شده است. در این کتاب به شاخص «خلاقیت و نوآوری» با ۹۰ فراوانی (۳۷ درصد) بیشترین توجه و به مؤلفه‌های «مسئولیت‌پذیری» با ۵ فراوانی (۲ درصد)، «مثبت اندیشی» با ۶ فراوانی (۲/۵ درصد)، «عزت نفس» و «تحمل ابهام» هر کدام با ۷ فراوانی (۳ درصد) توجه بسیار کمی شده است. از نظر شاخص ضریب اهمیت به ترتیب مؤلفه‌های «توفیق طلبی» با ضریب اهمیت ۰/۱۳۸، «آینده‌نگری» با ضریب اهمیت ۰/۱۳۲، «خلاقیت و نوآوری» با ضریب اهمیت ۰/۱۱۹ و «سخت کوشی» با ضریب اهمیت ۰/۱۱۴ دارای بیشترین ضریب اهمیت و مؤلفه‌های «عزت نفس» با ضریب اهمیت ۰/۰۴۵، «تفکر انتقادی» با ضریب اهمیت ۰/۰۴۰، «خودباوری» با ضریب اهمیت ۰/۰۳۳، «ریسک‌پذیری» با ضریب اهمیت ۰/۰۲۷، دارای کمترین ضریب اهمیت بوده‌اند. این یافته‌ها نشان

می‌دهد در کتاب درسی «کارگاه نوآوری و کارآفرینی»، توجه به برخی از شاخص‌ها که نقش حیاتی در کارآفرینی دارند، بسیار ناکافی است. به عنوان مثال میزان توجه به شاخص «خلاقیت و نوآوری» مطلوب است اما میزان توجه به شاخص‌های «مسئولیت‌پذیری»، «مثبت اندیشی»، «عزت نفس» و «تحمل ابهام» بسیار کم می‌باشد. ضرایب اهمیت مؤلفه‌ها نیز نشان می‌دهد که مؤلفه‌های «توفیق طلبی»، «آینده‌نگری»، «خلاقیت و نوآوری» و «سخت کوشی» به طور متوازن در پودمان‌های مختلف کتاب وجود دارد اما مؤلفه‌های «عزت نفس»، «تفکر انتقادی»، «خودباوری» و «ریسک‌پذیری» به صورت متوازن در پودمان‌های مختلف کتاب وجود ندارند. همچنین بررسی جداگانه پودمان‌های کتاب نشان می‌دهد که پودمان‌های «نوآوری و تجاری‌سازی محصول» و پودمان «حل خلاقانه مسأله‌ها» دارای بیشترین فراوانی و پودمان‌های «بازاریابی و فروش» و «ایجاد کسب و کار نوآورانه»، دارای کمترین فراوانی بوده‌اند. همچنین از نظر ضریب اهمیت، پودمان «نوآوری و تجاری‌سازی محصول» دارای بیشترین ضریب اهمیت و پودمان «بازاریابی و فروش» دارای کمترین ضریب اهمیت بوده است. این یافته نیز نشان می‌دهد که برخی از پودمان‌های کتاب به لحاظ برخورداری از مفاهیم کارآفرینی در وضعیت مطلوبی قرار ندارند. در مجموع یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که مؤلفه‌های کارآفرینی به طور متعادل و متوازن در پودمان‌های کتاب درسی «کارگاه نوآفرینی و کارآفرینی» وجود ندارد و این یافته با نتایج تحقیقات جعفری هرندی (۱۳۹۸)، آقا محمدی (۱۳۹۸)، احمدی و فضائی (۱۳۹۲) همسو می‌باشد. جعفری هرندی (۱۳۹۸)، در پژوهش خود نشان داد که در کتاب «کار و فناوری» پایه نهم به برخی از مؤلفه‌های کارآفرینی همچون «ریسک‌پذیری» و «تحمل ابهام»

- توجه کافی مبذول نشده است. همچنین در کتاب مذکور توزیع مؤلفه‌های کارآفرینی در برخی از پودمان‌های کتاب همچون «صنایع دستی» و «هدایت تحصیلی حرفه‌ای نامطلوب گزارش شده است. آقامحمدی، (۱۳۹۸) در پژوهش خود نشان داد که در کتاب «کارگاه نوآوری و تولید» به برخی از مؤلفه‌های کارآفرینی همچون «کنترل درونی» و «استقلال طلبی به حد مطلوب توجه نشده است. احمدی و فضائی (۱۳۹۲) در پژوهش خود نشان دادند که در کتاب‌های حرفه و فن پایه اول و دوم و سوم راهنمایی، به مؤلفه «اخلاقیت و نوآوری» بیشترین توجه و به مؤلفه «تحمل ابهام» کمترین توجه مبذول شده است. پژوهش‌های فوق نشان می‌دهد که در کتاب‌های درسی، توجه دقیقی به مؤلفه‌های کارآفرینی مبذول نشده است. بر اساس نتایج این پژوهش به طراحان و مؤلفان کتاب درسی «کارگاه نوآوری و کارآفرینی» پیشنهاد می‌شود.
- ۱- به مؤلفه‌های «تفکر انتقادی»، «تحمل ابهام»، «عزت نفس»، «مثبت اندیشی» و «مسئولیت‌پذیری» توجه بیشتری مبذول شود.
- ۲- مؤلفه‌های «مسئولیت‌پذیری»، «کنترل درونی»، «مثبت اندیشی»، «عزت نفس»، «تفکر انتقادی»، «خودباوری» و «ریسک‌پذیری» به صورت همگون در همه پودمان‌های کتاب به کارگرفته شوند.
- ۳- در تألیف پودمان‌های «طراحی کسب و کار»، «بازاریابی و فروش» و «ایجاد کسب و کار نوآورانه» به شاخص‌های کارآفرینی توجه بیشتری مبذول شود.
- ۴- در طراحی پودمان‌های «ایجاد کسب و کارهای نوآورانه»، «حل خلاقانه مسأله‌ها» و «بازاریابی و فروش» به صورت متوازن از همه شاخص‌های کارآفرینی استفاده شود.
- ۵- به سایر پژوهشگران توصیه می‌شود سایر کتاب‌های درسی رشته امور زراعی را از لحاظ توجه به مؤلفه‌های کارآفرینی بررسی نمایند.
- ۶- توصیه می‌شود آسیب‌ها و چالش‌های آموزش کارآفرینی در هنرستان‌های کشاورزی به دقت مورد مطالعه قرار گیرد.

منابع

- آذر، ع. ۱۳۸۰. بسط و توسعه روش آنتروپی شانون برای پردازش داده‌ها در تحلیل محتوا، فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه الزهراء، ۱۱ (۳۷): ۱-۱۷.
- احمدپور داریانی، م.، مقیمی، س. ۱۳۹۸. مبانی کارآفرینی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- احمدپور داریانی، م.، کریمی، آ. ۱۳۹۹. کارآفرینی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی
- احمدی، غ.، فضائی، ز. ۱۳۹۲. تحلیل محتوای کتاب‌های آموزش حرفه و فن دوره راهنمایی بر اساس شاخص‌های کارآفرینی. توسعه کارآفرینی، ۶ (۱): ۱۸۳-۱۶۵.
- آقا محمدی، ج. ۱۳۹۸. توسعه ویژگی‌های شخصیتی کارآفرین: تحلیل محتوای کتاب «کارگاه کارآفرینی و تولید» دوره متوسطه نظری از نظر میزان انعکاس ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینی. راهبرد توسعه، ۱ (۵۷): ۲۰۴-۱۸۳.
- ایمانی، م.، آذرخش، ت. عاشقی، م. ۱۳۸۸. کارآفرینی، تهران: فرهنگ سبز
- بیابانگرد، ا. ۱۳۹۵. روش‌های تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی، تهران: نشر دوران
- جعفری هرندی، ر. ۱۳۹۸. ارزیابی محتوای کتاب کار و فناوری پایه نهم از نظر میزان توجه به مفاهیم کارآفرینی. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۱۶ (۲): ۴۸-۶۳.

۹. رکن‌الدین افتخاری، ع.، سجاسی، ح. رضوی، س. ۱۳۸۹. راهبردهای توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی. روستا و توسعه، ۱۳ (۳): ۱-۲۹.
۱۰. سبیحانی نژاد، م.، مقدم، م. ۱۳۹۲. تبیین ابعاد و مؤلفه‌های نگرش جامع کارآفرینی و تحلیل آن در محتوای کتب درسی عمومی و تکمیل مهارت متوسطه کار دانش. رهبری و مدیریت آموزشی، ۷ (۱): ۷۹-۵۵.
۱۱. ذبیحی، م.، مقدسی، ع. ۱۳۹۳. کارآفرینی از تئوری تا عمل، مشهد: نشر جهان فردا
۱۲. صادقی، م.، ملکی‌نیا، ع. ۱۳۹۰. ارزیابی دانش‌جویان از محیط‌های کارآفرینانه و تبیین رابطه آن با قصد کارآفرینانه. پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۱۷ (۱): ۸۹-۶۹.
۱۳. میرزاییان کلواری، ی.، شریفی، م. ۱۳۹۵. بررسی و مقایسه مؤلفه‌های کارآفرینی در بین دانش‌آموزان سال آخر مدارس متوسطه و هنرستان شهرستان دلفان. مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی، ۹ (۱۷): ۱۵۸-۱۳۱.
۱۴. نیکلس، ا. ۱۳۸۱. راهنمای عملی برنامه ریزی درسی. ترجمه داریوش دهقان، تهران: انتشارات قدیانی
۱۵. یوسفی، ن.، سعیدیان، ع. ۱۳۹۲. تحلیل محتوای کتاب کار «تفکر و پژوهش» پایه ششم ابتدایی بر اساس شاخص‌های کارآفرینی. همایش ملی تغییر در برنامه درسی، دانشگاه بیرجند.
16. Adeyanju, D., and Mburu, J. 2021. Youth Agricultural Entrepreneurship: Assessing the Impact of Agricultural Training Programmes on Performanc. Sustainability, 13(1): 1-11
17. Arafat, M., Saleem, I. Dwivedi, A. K. and Khan, A. 2018. Determinants of agricultural entrepreneurship: a GEM data base study. International Entrepreneurship and Management Journal, 3(2): 1-26.
18. Bell, R., and Bell, H. 2016. Replicating the networking, mentoring and venture creation benefits of entrepreneurship centres on a shoestring: A student-centred approach to entrepreneurship education and venture creation. Industry and Higher Education, 30(5): 334-343.
19. Briga, H. 2004. Entrepreneurship education and training introducing Entrepreneurship education into non-business discipline. European Industrial Training, 20(8): 13-15.
20. Chiru, C., Tachiciu, L. and Georgiana Ciuchete, S. 2012. Psychological factors, behavioral variables and acquired competencies in entrepreneurship education. Procedia Social and Behavioral Sciences, 1(46): 4010-4015
21. Clark, N. 2004. Culture of organizational. washington: consin European Commission. 2018. "Commission staff working document accompanying the document proposal for a council recommendation on key competences for lifelong learning", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri5CELEX:52018SC0012>.
22. Davey, T., Hannon, P. and Penaluna, A. 2016. Entrepreneurship education and the role of universities in entrepreneurship: Introduction to the special issue. Industry and Higher Education, 30(3): 171 – 182.
23. Davey, T., Plewa, C. and Struwig, M. 2011. "Entrepreneurship perceptions and career intentions of international students". Education and Training, 1(53): 335-352.
24. Denanyoh, R., Adjei, K. and Nyemekye, G. E. 2015. Factors that Impact on Entrepreneurial Intention of Tertiary Student in Ghana. International journal of business and social research, 5(3): 19-29.
25. Dias, C., and Rodrigues, R. 2019. Agricultural entrepreneurship and the financial crisis", Global Business and Economics Review, 21(3): 500-518
26. Diaz-Pichardo, R., Cantu-Gonzalez, C. Lopez-Hernandez, P. and McElwee, G. 2012. From Farmers to Entrepreneurs: The Importance of Collaborative Behaviour. Journal of Entrepreneurship, 21(1): 91-116.
27. European Commission. 2018 "Commission staff working document accompanying the document proposal for a council recommendation on key competences for lifelong learning", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri5CELEX:52018SC0012&from5EN>.

28. Fayolle, A. 2013. Personal views on the future of entrepreneurship education. *Entrepreneurship and Regional Development*, 25(7): 692-701.
29. Fayolle, A., and Gailly, B. 2015. The impact of entrepreneurship education on entrepreneurial attitudes and intention: hysteresis and persistence. *Journal of Small Business Management*, 53: (1)75–93.
30. Fiet, J. 2001. The pedagogical side of entrepreneurship theory. *Journal of Business Venturing*. 16(1): 101–117.
31. Foliard, S., Le Pontois, S. Fayolle, A. and Diermann, I. 2018. “The legitimacy of teachers in entrepreneurship education: what we can learn from a literature review”. *Contemporary Issues in Entrepreneurship Research*, 9(3): 7-23.
32. Gupta, V., and Gupta, A. 2015. The concept of entrepreneurial orientation. In *Foundations and Trends in Entrepreneurship*. Boston: now Publishers Inc.
33. Hopp, C., and Greene, F.J. 2018. In Pursuit of Time: Business Plan Sequencing, Duration and Intraentrainment Effects on New Venture Viability. *J*, 55(3): 320–351.
34. Kakouris, A., and Georgiadis, P. 2016. Analysing entrepreneurship education: A bibliometric survey pattern. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 6(6):1-18.
35. Kraaijenbrink, J., Spender, J.C. and Groen, A.J. 2010. The resource-based view: a review and assessment of its critiques. *Journal of management*, 36(1): 349-372.
36. Kritikos, A. S. 2014. Entrepreneurs and their impact on jobs and economic growth. *IZA World of Labor*.
37. Kuratko, D.F., and Morris, M.H. 2018. Examining the future trajectory of entrepreneurship. *Journal of Small Business Management*, 56(1): 11-23.
38. McElwee, G., and Bosworth, G. 2010. Exploring the strategic skills of farmers across a typology of farm diversification approaches. *Journal of Farm Management*, 13(12): 819–838.
39. Marchalina, L., and Parmin, G. 2019. Entrepreneurship Education, School Culture and Organizational Commitment Amongst High Schools in South Sumatra. *Journal of Business and Social Review in Emerging Economies*, 5(2): 263-274.
40. Martin, B.C., McNally, J. J. and Kay, M.J. 2013. Examining the formation of human capital in entrepreneurship: A meta-analysis of entrepreneurship education outcomes. *Journal of Business Venturing*, 28(1): 211–224.
41. Nguyen, A. T., Do, T. H. H. Vu, T. B. T. Dang, K. A. and Nguyen, H. L. 2019. Factors affecting entrepreneurial intentions among youths in Vietnam. *Children and Youth Services Review*, 99910: 186-193
42. Pindado, E., and Sánchez, M. 2017. Researching the entrepreneurial behaviour of new and existing ventures in European agriculture. *Small Business Economics*, 49(2): 421–444
43. Royster, D. A. 2003. *Race and the invisible hand: how white network exclude black men from blue-collar job*, University of California Press, Berkeley, California.
44. Shahin, M., Ilic, O. Gonsalvez, C. and Whittle, J. 2021. The Impact of a STEM - based Entrepreneurship Program on the Entrepreneurial Intention of Secondary School Female Students. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 2(17): 1-26
45. Sohns, F., and Diez, J.R. 2017. Self-employment and Its Influence on the Vulnerability to Poverty of Households in Rural Vietnam—A Panel Data Analysis. *Geographical Review*, 107(2): 336-359.
46. Thomas, D. 2006. A General inductive approach for qualitative data analysis. *American Journal of Evaluation*, 27(2): 237-246.
47. Kayne, J. 2002. Discussion starter: decoding the entrepreneurship Genome”. In: *National Center for Rural Entrepreneurship (ed.) Rural America*. Washington, D. C.: National Center for Rural Entrepreneurship, December 13.
48. Korman, A. K. 2014. *Organizational behavior*. New Jersey: Prentice-Hall.
49. Ricketts, J., and Rudd R. 2005. Critical Thinking Skills of Selected Youth Leaders: the Efficacy of Critical thinking Disposition, Leaders and Academic Performance. *Journal of Agricultural Education*, 46(1): 32-43